

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING NUTQ TEXNIKASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI (PEDAGOGIKA FANI MISOLIDA)

Muallif: Jumayeva Laylo Elmurodovna

Termiz davlat pedagogika instituti,
pedagogika yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik fan doirasidagi o‘rni va metodik yondashuvlari yoritilgan. Nutq texnikasini shakllantirishda fonetik mashqlar, intonatsiya, diksiya va mantiqiy urg‘u ustida ishlashning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ta‘lim jarayonida o‘qituvchi nutqining samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

ANNOTATION. This article analyzes the methodology of developing speech techniques of future teachers, their pedagogical significance, and effective teaching approaches.

KALIT SO‘ZLAR: nutq texnikasi, pedagogik mahorat, diksiya, intonatsiya, kommunikativ kompetensiya.

KIRISH

Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘qituvchining kasbiy mahorati nafaqat chuqur bilimga, balki mukammal nutq texnikasiga ham bevosita bog‘liqdir. O‘qituvchi nutqi ta‘lim jarayonining asosiy vositasi bo‘lib, bilimni o‘quvchilarga yetkazish, ularni ruhlantirish va tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanining muhim tarkibiy qismi

bo‘lib, u kelajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Nutq o‘qituvchining asosiy ish quroli bo‘lib, uning ta’lim-tarbiya jarayonidagi ta’sirchanligi, dars samaradorligi va o‘quvchi bilan muloqot sifati bevosita nutq texnikasiga bog‘liqdir. Nutq texnikasi deganda ovozning tozaligi va kuchi, talaffuz aniqligi, intonatsiya, temp, pauza, nafasni to‘g‘ri boshqarish hamda mimika va imo-ishoralar bilan uyg‘un holda fikrni ifodalay olish tushuniladi. Pedagogika fanini o‘rganish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilar aynan ushbu jihatlarga ega bo‘lishi, nazariy bilimlarni ravon va tushunarli nutq orqali yetkaza olish ko‘nikmasini shakllantirishi zarur.

ASOSIY QISM

Nutq texnikasi o‘qituvchining ovoz, talaffuz, intonatsiya, pauza va mantiqiy urg‘udan samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi. Pedagogika fanini o‘qitish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarda to‘g‘ri va ravon nutqni shakllantirish zarur. Buning uchun maxsus mashqlar, rolli o‘yinlar va nutqiy treninglardan foydalanish muhimdir.

Nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi, avvalo, bo‘lajak o‘qituvchilarda nutq madaniyatiga ongli munosabatni shakllantirishdan boshlanadi. Pedagogika darslarida og‘zaki javoblar, munozaralar, taqdimotlar, rolli o‘yinlar va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish orqali talabalar nutqiy faollikka jalb etiladi. Bu jarayonda o‘qituvchi namuna sifatida to‘g‘ri va ifodali nutqdan foydalanadi, talabalar esa o‘z nutqidagi kamchiliklarni anglash va bartaraf etishga o‘rganadilar. Shuningdek, nutqni rivojlantirishda artikulyatsion mashqlar, to‘g‘ri nafas olish texnikasi, ovozni boshqarish mashqlari va matnlarni ifodali o‘qish metodlaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanini o‘qitish jarayonida uzluksiz, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida tashkil etilishi zarur. Chunki pedagogning nutqi nafaqat bilim berish vositasi, balki tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omil ham hisoblanadi. O‘qituvchining ovozi, talaffuzi, so‘z tanlovi, gap tuzilishi va nutqiy ohangi o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi, ularning darsga bo‘lgan munosabatini belgilaydi.

Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda nutq texnikasini rivojlantirish pedagogik tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Pedagogika fanida nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi talabalarni faol nutqiy muhitga kiritishga asoslanadi. Bu jarayonda talabalarning erkin fikr bildirishiga, o'z nuqtayi nazarini asoslab berishiga va muloqot madaniyatiga amal qilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Mashg'ulotlarda muammoli savollar, bahs-munozaralar, jamoaviy muhokamalar tashkil etilishi orqali talabalar nutqining aniqligi, mantiqiyli va ta'sirchanligi oshiriladi. Ayniqsa, pedagogik terminlarni to'g'ri va o'rinli qo'llash, ilmiy nutq va og'zaki nutq o'rtasidagi farqni anglash bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy nutqini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak o'qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanida kasbiy tayyorgarlikning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u pedagog shaxsining kommunikativ, psixologik va didaktik salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Nutq texnikasi o'qituvchining dars jarayonida o'quvchilar bilan samarali aloqani o'rnatishi, ularning bilish faoliyatini faollashtirishi va tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirishida muhim vosita hisoblanadi. Shuning uchun pedagogika fanini o'rganish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda nutqning to'g'riligi, ravonligi, mantiqiyli va ifodaliligi bosqichma-bosqich shakllantiriladi.

Nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi nazariya va amaliyot uyg'unligiga asoslanadi. Pedagogika fanining nazariy mashg'ulotlarida nutq madaniyati, pedagogik muloqot, ta'lim jarayonida so'zning ta'sir kuchi haqida bilimlar beriladi. Amaliy mashg'ulotlarda esa bu bilimlar nutqiy faoliyat orqali mustahkamlanadi. Talabalar dars fragmentlarini tushuntirish, pedagogik vaziyatlarni sahnalashtirish, ma'ruzalar qilish va tahliliy fikr bildirish orqali o'z nutqini amalda sinab ko'radilar. Bu jarayonda o'qituvchi tomonidan beriladigan tahlil va tavsiyalar bo'lajak o'qituvchining nutqiy kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogika fanida nutq texnikasini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish alohida samaradorlik beradi. Bahs-munozara, "aqliy hujum", kichik

guruhlarda ishlash, savol-javob va munozarali topshiriqlar talabalarni faol nutqiy muloqotga undaydi. Bu metodlar orqali bo'lajak o'qituvchilar fikrni tez va aniq ifodalash, suhbatdoshni tinglash, o'z nutqini vaziyatga moslashtirish ko'nikmalarini egallaydilar. Ayniqsa, pedagogik terminologiyani to'g'ri qo'llash va ilmiy-pedagogik fikrni sodda, tushunarli shaklda yetkazish malakasi shakllanadi.

Nutq texnikasini rivojlantirish jarayonida refleksiya muhim o'rin tutadi. Bo'lajak o'qituvchilar o'z nutqini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va xatolar ustida ishlash orqali nutqiy o'sishga erishadilar. Mashg'ulotlardan so'ng talabalar o'z chiqishlari yuzasidan xulosa chiqaradilar, nutqning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydilar. Bu esa ularda mustaqil ishlash, o'z ustida doimiy izlanish olib borish ehtiyojini shakllantiradi. Pedagog uchun nutq texnikasini rivojlantirish bir martalik jarayon emas, balki butun kasbiy faoliyat davomida takomillashib boradigan uzluksiz jarayon ekanini anglash muhimdir.

Umuman olganda, bo'lajak o'qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanini o'qitish jarayonida shaxsga yo'naltirilgan, faol va uzluksiz ta'lim tamoyillariga asoslanadi. Ushbu metodika orqali kelajak o'qituvchilarda pedagogik nutq madaniyati, muloqot mahorati va kasbiy ishonch shakllanadi. Natijada ular o'quv jarayonida o'z fikrini aniq, ravon va ta'sirchan tarzda yetkaza oladigan, o'quvchi shaxsiga ijobiy ta'sir ko'rsata oladigan yetuk pedagog sifatida voyaga yetadilar.

Nutq texnikasini rivojlantirishda psixologik omillarni hisobga olish ham muhimdir. Ko'plab bo'lajak o'qituvchilar auditoriya oldida nutq so'zlash jarayonida hayajonlanadi, ovozini to'liq nazorat qila olmaydi yoki fikrini izchil bayon etishda qiynaladi. Pedagogika fanida olib boriladigan amaliy mashg'ulotlar, mikrodarslar va treninglar bu muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Talabalar qisqa chiqishlar qilish, dars bo'laklarini tushuntirish, o'quvchi rolidagi talabalar bilan muloqotga

kirishish orqali nutqiy ishonchni egallaydilar. Bu esa kelajakda real sinf sharoitida o'zini erkin tutishga zamin yaratadi.

Pedagogika fanini o'qitishda nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi bo'lajak o'qituvchilarning mantiqiy fikrlash, fikrni izchil bayon etish va auditoriya bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini ham mustahkamlaydi. Dars jarayonida ilmiy tushunchalarni sodda va tushunarli tilda izohlash, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda nutq qurish ko'nikmasi shakllanadi. Natijada bo'lajak o'qituvchilar nafaqat pedagogika fanidan puxta bilimga ega bo'ladilar, balki o'z kasbiy faoliyatida ta'sirchan, ravon va madaniyatli nutq egasi sifatida shakllanadilar. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirishga, o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga va o'qituvchining pedagogik mahoratini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bo'lajak o'qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanini o'qitish jarayonida uzluksiz, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan faoliyat sifatida tashkil etilishi zarur. Chunki pedagogning nutqi nafaqat bilim berish vositasi, balki tarbiyaviy ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil ham hisoblanadi. O'qituvchining ovozi, talaffuzi, so'z tanlovi, gap tuzilishi va nutqiy ohangi o'quvchilarning diqqatini jalb etadi, ularning darsga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda nutq texnikasini rivojlantirish pedagogik tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Pedagogika fanida nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi talabalarni faol nutqiy muhitga kiritishga asoslanadi. Bu jarayonda talabalarining erkin fikr bildirishiga, o'z nuqtayi nazarini asoslab berishiga va muloqot madaniyatiga amal qilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Mashg'ulotlarda muammoli savollar, bahs-munozaralar, jamoaviy muhokamalar tashkil etilishi orqali talabalar nutqining aniqligi, mantiqiyligi va ta'sirchanligi oshiriladi. Ayniqsa, pedagogik terminlarni to'g'ri va o'rinli qo'llash,

ilmiy nutq va ogʻzaki nutq oʻrtasidagi farqni anglash boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy nutqini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Nutq texnikasini rivojlantirishda psixologik omillarni hisobga olish ham muhimdir. Koʻplab boʻlajak oʻqituvchilar auditoriya oldida nutq soʻzlash jarayonida hayajonlanadi, ovozini toʻliq nazorat qila olmaydi yoki fikrini izchil bayon etishda qiynaladi. Pedagogika fanida olib boriladigan amaliy mashgʻulotlar, mikrodarslar va treninglar bu muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Talabalar qisqa chiqishlar qilish, dars boʻlaklarini tushuntirish, oʻquvchi rolidagi talabalar bilan muloqotga kirishish orqali nutqiy ishonchni egallaydilar. Bu esa kelajakda real sinf sharoitida oʻzini erkin tutishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi boʻlajak oʻqituvchilarda estetik did va nutqiy madaniyatni shakllantirishga yoʻnaltiriladi. Adabiy til meʼyorlariga rioya qilish, sheva va keraksiz soʻzlardan qochish, nutqda emotsional-ifodaviy vositalardan oʻrinli foydalanish pedagogning kasbiy qiyofasini belgilaydi. Pedagogika darslarida badiiy va ilmiy matnlarni tahlil qilish, ularni ifodali oʻqish va mazmunini ogʻzaki bayon etish orqali talabalar nutqining boyligi va taʼsirchanligi oshadi.

Xulosa qilib aytganda, boʻlajak oʻqituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanini oʻqitish jarayonida uzviy va uzluksiz amalga oshirilishi lozim boʻlgan jarayondir. Ushbu metodika orqali boʻlajak oʻqituvchilar nafaqat bilimli, balki oʻz fikrini ravon, aniq va ishonarli tarzda yetkaza oladigan, oʻquvchi bilan samarali muloqot qila oladigan yetuk pedagog shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa taʼlim sifati va samaradorligini oshirishda muhim pedagogik omil boʻlib xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Pedagogika fani misolida olib borilgan metodik yondashuvlar o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni.
2. Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent, 2022.
3. UNESCO ta’lim bo‘yicha hisobotlari.